

Katsaus

numero 5 1965

Arvo Salo
Reijo Wilenius
Erkki Eskelinen
Matti Lempiäinen
Antti Prusi
Pentti Karhunmaa

Syksyisiä ajatuksia
Nykykirjallisuus ja nykymoraali
Biologisia näkymiä
Fysikaalisia mietteitä
Suunnitelmatalouden vaarat
Eino Salmelaiselle / Ei-sankarin
hauta / Pentti Saarikoskelle /
Oikeuskanslerille

KULTTUURI – POLITIIKKA – TALOUS

KATSAUS

Toimittajat: Reijo Wilenius (päätoimittaja), Raimo Antikainen

Toimitus ja tilaukset: Helsinki, Kalevankatu 25 A 16, puhelin 62 49 78

Vuositilaus 6 mk.

Katsaus voidaan tilata käyttämällä Kustannusoy Tähystäjän postisiirtotiliä 94711 tai postista, kirjakaupoista ja asiamiehiltä.

Ilmestyy kuudesti vuodessa.

Yhdeksäs vuosikerta.

Jokainen kirjoittaja vastaa itse kirjoituksensa sisällöstä.

SYKSYISIÄ AJATUKSIA

Arvo Salo

Kaksi kolmasosaa ihmiskunnasta näkee nälkää. Kun ihmiskunta seuraavien kolmenkymmenen vuoden aikana kaksinkertaistuu, niin nälkää näkevä osa kolminkertaistuu.

Ihmiskunnalla on runsaasti rahaa. Yksinomaan aseelliseen varusteluun se käyttää rahaa 300 miljoonaa dollaria päivässä.

Yhdistyneiden Kansakuntien toiminnan rahoittamiseen se käyttää 116 miljoonaa dollaria vuodessa.

Yhdistyneiden Kansakuntien tehtävänä on taistella nälkää, tietämättömyyttä ja asevarustelua vastaan.

Varustaminen on varastamista.

Jeesus oli pasifisti, sanoi nuori pappi Mauri Alasaari.

Jeesus oli sotilaspastori, sanoi vanha pappi Eero Lehtinen.

Autuaita ovat pasifistit, sanoi Jeesus.

Puolustuslaitos on ilmoittanut toimivansa pitkällä tähtäyksellä.
Mihin tähtää puolustuslaitos silloin kun se tähtää pitkälle?
Ei kai se vain ammu yli?

Yksimielisyyys saavutetaan useimmiten silloin, kun yksioikoisuus jo on voittanut.

Monet ilmoittavat olevansa suoraselkäisiä silloin kun he ovat vain jäykkäniskaisia.

Olen pasifisti, mutta en kasvissyöjä.

Sadankomitean tärkein tehtävä on rauhanliikkeen uudistaminen, rauhanliikkeen vapauttaminen kaikesta absolutismista. Vanha pasifismi on sukua vanhalle ateismille, vanha aseidenkieltäminen vanhalle jumalankieltämiselle: päällimmäisenä on kielteisyys, teologiaan vastataan teologialla.

Kielteisyydellä on se ikävä ominaisuus, että se yhdeltä alueelta herkästi leviää viereiselle, kuten taisteluvälineistä ruokailuvälineisiin ja kirkkopoliitikasta kapakkapolitiikkaan. Uusi pasifismi, uusi pakanuus ovat kauniita siksi, että ne hyväksyvät elämän ja taiteen.

Sadankomitea on antanut itsestään kauniin kuvan paljossa, mutta ei kaikessa. Osaa sen toiminnasta, osaa sen toimihenkilöistä leimaa kieltämisen jumalointi.

Kun vaaditaan ehdotonta pasifismia, ehdotonta sosialismia ja ehdotonta puhtautta niiden ajattelemisessa saati toteuttamisessa, niin mieleen ei tule Bertrand Russell vaan Frank Buchman.

Radikalismi ei ole äärimmäisyyden vaan perusteellisuuden tavoittelua. Radikaalit havainnot hätkähdyttävät, mutta radikaaleja ei niistä tee niiden vieraus vaan niiden läheisyys. Radikaaleja vaatimuksia ei tarvitse etsiä kaukaa eikä radikaalin toiminnan tarvitse tähdätä etäälle. Radikaalit vaatimukset nousevat syvältä, radikaali toiminta tähtää korkealle. Jos paradoksi ei ole tosi, se ei ole paradoksi.

Radikaali keskusta ei ole käsitteellinen mahdottomuus. Radikaalilla keskustalla ei vain toistaiseksi ole edustajia. Äärimmäisellä keskustalla sen sijaan on.

»Vakaan Suomen kansan aikaisemmin elämässään noudattamat esikuvat: yksinkertaiset tavat, ahkeruus, säästäväisyys ja usko Jumalaan olkoot edelleen ne perusteet, joihin kansakunnan elämän on nojattava.»

Näin sanotaan maalaisliiton 60-luvun ohjelmassa, johtavien periaatteiden kohdalla. Ne on hyväksytty 1962 ja painettu 1963.

Kun maalaisliitto vaihtoi puheenjohtajaa, niin syyksi sanottiin maalaisliiton 60-luvun ohjelman noudattamatta jättäminen. Sosiaalipoliitikko-tohtorin tilalle tuli maatalous-tohtori, Sukselaisen tilalle Virolainen.

Papereiden perusteella todella näyttää siltä, että Virolaisen luotettava runosuomalaisuus painoi ratkaisevan paljon.

Jouko Tyyri, suomalaisen impivaaralaisuuden entinen vastustaja, on nyt Virolaisen runosuomalaisuuden uskollinen ihailija.

Kaikki yllättävät muutokset eivät ole radikaaleja muutoksia.

Kun porvaristo jakaantuu useampaan leiriin, siitä on hyötyä porvarillisuudelle. Mutta kun vasemmisto jakaantuu, se on haitaksi vasemmistolle.

Tämän osoittavat yksinpä vaalit, Suomessa ja muualla maailmassa. Jos kokoomus kompromettoi itsensä, niin tyytymättömät voivat äänestää samassa vaaliliitossa vapaamielisiä ja pelastaa porvarit. Jos kansanpuolue kompromettoi itsensä, se voi vapaamielisten kanssa muodostaa liberaalisen kansanpuolueen, niin että rappeutunut ruumis saa terveennäköisen pään ja porvarillisiin pikkupuolueisiin pettyneet uuden toivon. Ei haittaa, että myös uusi puolue on pikkupuolue, kunhan se vain kantaa kortensa yhteisporvarilliseen kekkoon.

Porvarillisen jakautuman hyödyllisyys näkyy myös siinä käytännössä, jonka Yleisradio nyt on omaksunut keskusteluohjelmien kohdalla. Poliittisia edustajia valitaan kolme: yksi oikeistosta, yksi keskustasta ja yksi vasemmistosta. Tällöin saadaan aina kaksi porvaria yhtä sosialistia vastaan. Tehokasta tämä on varsinkin silloin kun läsnäoleva sosialisti vielä keskittyy haukkumaan poissaolevaa sosialistia.

Kun ns. maltillinen porvari kaavailee paremman Suomen hallituspolitiikkaa, niin hän ottaa mukaan molemmat kansanpuolueet, maalaisliiton, keskustapuolueen ja sosiaalidemokraatit. Tämä näyttää kauniilta, mutta on kavalaa. Hallituksessa olisi tällöin porvarillinen dominanssi, vaikka eduskuntaenemmistö olisi kuinka vasemmistolainen. Hallituksen päätökset tyydyttäisivät porvareita ja vahvistaisivat hallituksessa olevien porvaripuolueiden asemaa. Mutta vasemmistolaisia ne eivät voisi tyydyttää. Tällöin ne vahvistaisivat oppositiossa olevan vasemmistopuolueen asemaa.

Tällainen hallituspolitiikka olisi kavala myös siinä, että se eristäisi oppositiopuolueet laidoille, kauas toisistaan. Vastuuperiaatteen mukainen vuorottelu ei kävisi päinsä. »Keskusta» putoaisi aina jaloilleen kauniisti kuin kissa ja istuisi asemissaan sitkeänä kuin siili. Epäluotamuslause toisi esiin kenties uudet miehet, mutta varmasti vanhan politiikan.

Vanhanaikainen vasemmisto—oikeisto -jako voisi olla uuden ajan vaatimusten mukainen, jos se toisi mukanaan vastuuvollisuuden ja vaihtelumahdollisuuden. Siihen päästään, jos kommunistit pudottavat puukon hihastaan.

Sosiaalidemokraatteja on moitittu siitä, että he suotta kiinnittävät huomionsa kommunistien hihassa mahdollisesti olevaan puukkoon. Nyt on myös toinen puoli kommunisteista kiinnittänyt huomionsa samaan aseeseen. Ei kai pidä moittia kommunisteja tästä? Puukko on huomattu. Kun se viedään sotamuseoon, saattaa vasemmiston korpivaellus päättyä.

Vielä minulta puuttuu selitys siihen, että porvaristo menestyy hajanaisuudellaan vaikka olisi vähemmistö, kun sen sijaan vasemmisto menettää hajanaisuudellaan, vaikka olisi enemmistö.

Luulen löytäneeni perimmäisen selityksen, ehdotan sitä muidenkin mietittäväksi:

Vasemmistopuolueet ovat maailmankatsomuksellisia puolueita, filosofialle rakentuvia, ideologisia. Porvaripuolueet ovat arkisia asianajotoimistoja. Porvareilla on itsestään selvä yhteinen maailmankatsomus, siitä ei tarvitse puhua. Vasemmistolaisten erimielisyydet ovat maailmankatsomuksellisia, syvälekäyviä.

Porvarien sukulaisuus on johtunut perheyhtiöön, vasemmiston sukulaisuus veljessotaan.

Rauhanneuvottelut olisi päästävä käymään rauhanomaisissa oloissa.

Viime vuosina on ilmestynyt melkoinen määrä teoksia ja artikkeleita, jotka ovat käsitelleet muutosta kirjallisuudessa ja moraalissa kuluvalle vuosisadalla. Kaikkien esitettyjen mielipiteitten jälkeen jää käteen kaksi tosiasiaa: kysymys, mitä muutoksia on tapahtunut, ja varmuus, että jotakin oleellista muutosta on tapahtunut. Ehkä merkittävin yritys on amerikkalaisen (parillaan Oxfordissa vierailevana professorina vaikuttavan) *Lionel Trillingin* laaja artikkeli »The Two Environments» viime heinäkuun Encounterissa.

Tarkastelunsa lähtökohdaksi Trilling ottaa lähes sata vuotta sitten ilmestyneen esseekokoelman »Essays on a Liberal Education». Siinä eräät sen hetken Englannin merkittävimmät oppineet pyrkivät määrittelemään kirjallisuuden merkitystä ja tehtävää 'ihmissuvun kasvatuksessa'. Kirja oli kokorintaman hyökkäys ahdasta klassillista kasvatusta vastaan; kreikan ja latinan tuntemus oli korvattava omakielisen kirjallisuuden tuntemuksella. Henry Sidgwick, sen ajan johtavia moraalifilosoofejia, esitti uuden kasvatushanteen seuraavasti:

»Mutta nyt näyttää tulleen aika huomata ja korjata tämä luonnollinen erehdys [latinan ja kreikan lingvististen harjoitusten tarkoituksettomuus]. Vaatikaamme... että kaikille pojille, mitkä sitten ovatkin heidän erityiset taipumuksensa ja elämänalansa, todella opetetaan kirjallisuutta; niin että siinä määrin kuin mahdollista he oppivat älykkäästi nauttimaan runoudesta ja kaunopuheisuudesta; että heidän harrastuksensa historiaan herätetään, viritetään ja ohjataan; että heidän näkemyksensä ja harrastuksensa laajennetaan ja avarretaan siten, että he omaksuvat jaloja, hienoja ja syvällisiä ajatuksia, hienostuneita ja yleviä tunteita; että heidän pysyväksi omistukseksi jää jokin käsitys ihmisluonnon moninaisesta kasvusta, mikä on todella ihmistävän sivistyksen lähde ja olemus.»

Kirjoittajilla oli se yhteinen näkemys, että keskiluokan englantilainen (työväenluokan englantilaisesta puhumatta) oli »rajoittunut, raaka, sovinainen ja tietämätön siitä, mikä on ihmiselämässä todella hyvää ja todella pahaa». Kasvatuksen suurena päämääränä oli istuttaa häneen »jaloja ja syvällisiä ajatuksia», »hienostuneita ja yleviä tunteita», niin että ne jäisivät hänessä kasvamaan, millä elämän alalla hän myöhemmin tulisikin toimimaan. Ja kasvatuksen tärkein väline oli omakielinen kirjallisuus. Luonnollisesti myös muilla aineilla oli osansa 'koko ihmisen kasvatuksessa': musiikilla ja kuvaamataiteilla, historialla, luonnontieteillä, matematiikalla ja filosofialla. Mutta — kuten Trilling toteaa — »kirjallisuudella on perinteellisesti katsottu olevan ainutlaatuinen merkitys ihmishengen avartamisessa ja kehittämisessä, sen puhdistamisessa ennakkoluuloista ja piintyneistä aatteista, sen vapauttamisessa ja aktivoimisessa.»

Tämä näkemys omakielisen kirjallisuuden suuresta kasvatustehtävästä ei rajoittunut vain Englantiin. Suomessa sitä edusti mm. J. V. Snellman. Poleemisessa artikkelissa »Sivistyksen taso Suomessa» (Saima 8. 6. 1844) Snellman suomi keskiluokan ja rahvaan »henkistä likinäköisyyttä, joka rajoittaa ihmisen harrastukset ja pyrkimykset siihen turpeeseen, missä hän on syntynyt, ja estää häntä vapaasti katselemasta maailmaa». Kansakunnan kasvatuksen väline on omakielinen kirjallisuus, joka kykenee »elähdyttämään ja ravitsemaan». Kun sellainen kirjallisuus kerran syntyy, on suomalaisten vapautuminen »henkisestä likinäköisyydestä» taattu. Snellmania ei juuri vaivannut kysymys, *mitä* tuo tuleva suomalainen kirjallisuus olisi. On luultavasti oikein sanoa että Snellmanilla kuului jo kirjallisuuden määritelmään, että se ilmaisee »syvällisiä ajatuksia ja yleviä tunteita».

Lyhyesti: kansa on raakaa, rajoittunutta ja tietämätöntä, siihen on istutettava korkeita ajatuksia ja tunteita, jotka on talletettu ennen kaikkea kirjallisuuteen. Tässä on ylimalkaisesti ilmaistuna 1800-luvun käsitys kirjallisuuden tehtävästä.

Miten maailma on sen jälkeen muuttunut? Niin Sidgwick kuin Snellman elivät tilanteessa, missä koulusivistys oli suhteellisen pienen ryhmän omaisuutta. Kumpikaan heistä ei voinut ennalta nähdä nykyaikaisen yhteiskunnan monitahoista liikkuvuutta, sen muuttumista 'säädyttömäksi' koulutusyhteiskunnaksi, jossa kaikki saavat ainakin alkeisivistyksen, ja sen valtavaa tiedotusvälineistöä, joka pitää kulttuurin saavutuksia kaiken aikaa kaikkien ulottuvilla. Niin paljon kuin koulutuksessa ja muussa kulttuurin jakelussa on vielä parantamisen varaa, on tilanne joka tapauksessa aivan toinen kuin sata vuotta sitten. Kun Sidgwick ja Snellman saattoivat aikanaan sanoa, että kirjallisuuden tulevaisuus on valtava, täytyy tällä hetkellä sanoa, että kirjallisuuden nykyisyys on valtava. Ei tosin voida sanoa, että kaikki kansa käyttäisi hyväksi kirjallisuuden ja muun kulttuurin runsasta tarjontaa, mutta ei liioin voida sanoa, että se olisi enää vain harvojen asia. Kirjallisuudesta kiinnostuneiden piiri on valtavasti laajentunut.

Tämän ulkoisen muutoksen voimme kiistattomasti todeta. Mutta ovatko myös ihmisten *odotukset* kirjallisuuden suhteen muuttuneet? Onko kiinnostuksen luonne ja laatu pysynyt samana?

Trilling toteaa, että kirjallisuuden opettajat Englannin ja Yhdysvaltain yliopistoissa ovat ahdingossa: opiskelijat eivät enää tyydy vanhaan ja hyvään kirjallisuuteen, joka selvästi pitää sisällään korkeita ajatuksia ja tunteita, vaan he vaativat yhä voimallisemmin opiskelun kohteeksi ns. modernia kirjallisuutta. Monet opettajat ovat omaksuneet kannan, minkä Cambridgen herttua lausui julki siirtyessään eläkkeelle pitkän päivätyön jälkeen, joka oli omistettu kaikkinaisten reformien

vastustamiselle: »Hyvät herrat! Minun aikamani on tapahtunut suuria muutoksia, todella suuria muutoksia. Mutta voin sanoa sen, että jokainen muutos on tapahtunut oikealla hetkellä, ja oikea hetki on silloin kun muutosta ei enää voi estää.» Samoin käyvät kirjallisuuden opettajat eri puolilla maailmaa viivytystaistelua modernia kirjallisuutta vastaan. Heidän vilpittömän käsityksensä mukaan se sisältää romahdusmaisesti vähemmän »syvällisiä ajatuksia ja yleviä tunteita» kuin aikaisempi kirjallisuus. Opiskelijoiden kiinnostus nykykirjallisuuteen selitetään yksinkertaisesti siten, että se »vetoaa opiskelijoiden kehittymättömään mielikuvitukseen tehokkaammin kuin aikaisempi kirjallisuus» (*Times*). Kirjallisuuden opetus pettäisi tehtävänsä 'ihmissuvun kasvatuksessa' jos se taipuisi opiskelijoiden vaatimuksiin.

Tähän selitykseen ei Trilling taivu. Se odotus ja kiinnostus, joka kohdistuu nykykirjallisuuteen, ei ole (vain) kehittymättömän mielikuvituksen tarvetta saada helppoa ravintoa, pornografiaa ja raakuutta. »Monet ovat sanoneet, ja minä heidän mukanaan, että kirjallisuus ja erityisesti moderni kirjallisuus korvaa nykyaikana itse asiassa uskonnon ja se voidaan myöskin käsittää uskontona.» Aikaisempien vuosisatojen kuvaan kuuluu, että oli olemassa kirjallisuus ja uskonto. Tälle vuosisadalle tultaessa on (kirkollinen) uskonto miltei kadonnut kuvasta. Sen aseman on — läntisessä maailmassa — suurelta osalta ottanut kirjallisuus, ja nimenomaan moderni kirjallisuus, joka on syntynyt tänä jumalhämärän aikana.

Trilling tarkoittaa mielenkiintoisella tavalla kulunutta väitettä, että moderni kirjallisuus korvaa nykyaikaisessa kulttuurissa uskontoa. Hänen kokemuksensa mukaan — joka rajoittuu lähinnä amerikkalaisiin yliopistoihin — johtaa nuoret kirjallisuuden tutkimiseen »suurelta osalta moraalinen impulssi». Askarteluun modernin kirjallisuuden parissa kytkeytyy hellittämätön moraalinen intressi (»an insistent — perhaps it is to be called a nagging — concern with morality»). Tämä saattaa opettajat tukalaan asemaan. He eivät voi enää lähteä siitä — kuten Sidgwick aikanaan — että heillä on edessään rajoittunutta ja tietämättömyyden väkeä, johon olisi istutettava ajatuksia, tunteita ja moraalisia impulsseja. »Eräs yleiskulttuurimme piirre on ainakin tiettyjen ryhmien pyrkimys päästä selville siitä, 'mikä on todella hyvää ja todella pahaa ihmiselämässä'».

Mutta miksi tämä moraalinen kiinnostus kohdistuu juuri nykykirjallisuuteen, kun vanhassa on paljon selvemmin ja avoimemmin käsitelty moraalisia ongelmia? Tässä Trilling tulee ehkä merkittävimpään huomionsa. — Suurimpia ja vähiten tiedostettuja muutoksia viimeisen sadan vuoden aikana on tapahtunut moraalisen ajattelun ja asenteiden alalla. Tyypillinen 1800-luvun moraalifilosofian ongelma oli kysymys oman edun ja velvollisuuden (tai yleisen edun) suhteesta. Se oli yhtä hyvin Sidgwickin kuin Snellmanin suuri kysymys, ja lukemattomat romaanit ja näytelmät kuvittivat sen 'oikeata' ratkaisua. Esitettiin moraalinen ongelma ja käytiin metodisesti (filosofiassa) tai havainnollisesti (kirjallisuudessa) sitä ratkaisemaan.

Ei liene liikaa sanottu, että tällaiseen moraalien käsittelyyn on perin juurin kyllästytty. (En tässä voi pitemmältä puuttua perinteellisen moraalisen problematiikan juuriin; ne ulottuvat länsimailla nähdäkseni roomalaiseen oikeuteen ja Vanhaan Testamenttiin, näiden edustamaan laki-velvollisuus-käsitykseen moraalista.) Me voimme kyllä edelleen ymmärtää tällaista moraalista ajattelua, mutta moraalisen tai oikean tai hyvän elämän käsittämisenä se on paljolti menettänyt merkityksensä ja mielenkiintonsa. Monet näkevät tässä yksinkertaisesti kaiken moraalien lopun. Mutta Trilling katsoo, että on syntynyt uusi moraalinen kiinnostus, jonka kohde on toinen kuin aikaisemman laki-velvollisuus-

käsitteeseen sidotun ajattelun. Se tulee ilmi nimenomaan modernissa kirjallisuudessa ja siihen kohdistuvassa mielenkiinnossa.

Vaikeus on siinä, että se on uusi asia, jota ei vielä ole selvästi tiedostettu. Myös Trillingin selvitys vaikuttaa haparoivalta ja hämärältä. Hän viittaa irlantilaisen runoilijan Yeatsin sanoihin: »Kaikkina aikoina oli magiikan perimmäinen tavoite elämän lähteiden hallitseminen (the control of the sources of life).» Mitä Yeats tarkoitti »elämän lähteillä», siitä voi kukin muodostaa oman kuvansa, mutta jotakin yhteistä näillä kuvilla lienee: elämisen täyteys, vapaus, mielekkyys. Trilling olisi voinut myös viitata vanhaan vertauskuvaan »matkasta elämänpuun luokse». Trillingin mukaan on tämän suuntainen pyrkimys aina liittynyt niin kirjallisuuteen kuin uskontoon. Mutta koskaan se ei ole siinä määrin hallinnut näyttämöä kuin nykyään. »Jos Sidgwickin pulma, ristiriita oman edun ja velvollisuuden välillä, ei enää kiinnosta meitä, luulen sen johtuvan siitä, että moderni moraali, voimakkaassa kuvassaan 'elämän lähteistä' ja tarpeessaan niiden hallitsemiseen, kieltää vastakohtan oman edun ja velvollisuuden välillä.»

En ole varma siitä, onko Trilling kuvalla »elämän lähteistä» ja niiden hallitsemisesta todella tavoittanut asian ytimen. Sensijaan olen varma, että hän on oikein ymmärtänyt erään toisen piirteen modernissa moraalissa. »Tosi suhde elämän lähteisiin ei viittaa rationaalsiin kriteereihin; se ei ilmene missään opeissa, järjestelmissä, uskontunnustuksissa, vaan *elämän tavassa ja tyyliässä*. Sitä, onko joku ihminen kosketuksessa elämisen lähteisiin vai ei, me emme tiedä siitä mitä hän sanoo, sen opillisesta puhtaudesta, vaan siitä *miten* hän sanoo sen, hänen äänensä sävystä, silmiensä ilmeestä, hänen elämän tavastaan ja tyylistään. Ja sama pitää paikkansa yhteiskunnasta: me emme tiedä, onko se tekemisissä elämisen lähteiden kanssa, sen käytännöllisistä järjestelyistä, vaan sen virittämästä *elämäntyylistä*.»

Trillingillä on näyttöä siitä, että tällainen asenne moraliin tulee esiin modernissa kirjallisuudessa. Elämisen tyylin tutkiminen, kaikkein pienimpiä ja tiedottomimpia piirteitä myöten, kuvauksen 'ulkokohtaisuus', yksityiskohtien paisuttaminen, mistä modernia kirjallisuutta on syytetty, voi paljastaa ihmisen olemuksen paljon puhuvammin kuin perinteellinen ihmiskuvaus. Tämä näkökulma on ollut ominainen ainakin modernin kirjallisuuden suurille klassikoille ja nähdäkseni se on edelleenkin *eräs* hallitseva piirre nykykirjallisuudessa. (Se ei välttämättä liity siihen pitkästyttävään leikkiin sanoilla, mikä vallitsee varsinkin modernissa lyriikassa, eikä siihen murrosikäiseen mielenkiintoon sukupuoliaktin kuvausta kohtaan, mikä rasittaa modernia proosaa.)

Jos nykykirjallisuus on terottanut katsettamme elämän ja käyttäytymisen tyyliseikkoihin, sen merkitys 'ihmissuvun kasvatuksessa' ei ole vähäinen. Vaikeinta ihmiselle on nähdä mitä hänellä on silmiensä edessä. »Sellaiset [tyyliä koskevat] arvostelmat ovat nykyajan suuren klassillisen kirjallisuuden ainesta. Yeats ja Eliot, Lawrence ja Joyce, kukin omalla tavallaan, ovat ohjanneet meitä tekemään itse sellaisia arvostelmia, osoittaen ettei ole mitään sisäpuolella mitä ei näy ulkopuolella, että mitä kaunista tai rumaa on [ihmisen] sisäpuolella, se ilmenee äänen sävyssä, puheen rytmissä, siinä miten jalka kohtaa maan, vaatetuksen tuntumassa, tavassa millä talo on sisustettu. Sellaisista seikoista opimme tuntemaan naapurimme; ne antavat tiedon joka ylittää tiedon pelkistä teoista. Ne luovat perustan arvostelulle, joka on vaativampi ja läpitunkevampi kuin vanhan moraalin harjoittama teon arvostelu, totuudelle, joka on melko julma mutta kiehtova...» Toinen asia on, että nykykirjailijoilla näyttää yleensä olevan varsin pimeä ja synkkä *ennakkokuva* ihmisestä ja että tämä *ennakkokuva* määrää ja valitsee, *mitä* he ottavat suurennuslasinsa alle. Heidän julkilausumaton filosofiansa lienee ilmaistu nuoren Wittgensteinin lauseella »Jumala

ei ole tässä maailmassa.» Ihmisen pahuus ja maailman mielettömyys ovat opinkappaleita, joihin kajoaminen laukaisee nykykirjallisissa piireissä samankaltaisen vastalauseen kuin jumalanpilkka toisissa piireissä.

Viimeisten aikojen kirjallisia tapahtumia on ollut amerikkalaisen Saul Bellow'n romaani »Herzog», joka on myös asianmukaisesti paljastettu. En ole lukenut toista nykykirjallisuuden tuotetta, joka antaisi niin täyden kuvan siitä mitä kirjallisen intellektuellin mielessä nykyään liikkuu. Mutta romaanin läpi kuultaa myös vahva protesti muutamia nykykirjallisuudessa yleisiä uskonkappaleita kohtaan. Bellow ei esimerkiksi sulata sitä — yleensä julkilausumatonta — oppia, että me olemme hirvittävän *vierautuneita* hirvittävän *mielettömässä* maailmassa. Sattumalta heitettyjä mielettömään maailmaan, kuten Heidegger olisi sanonut. Tai kuten Markku Lahtela: »Kaikki on samantekevä; tuli sodat tai rutot — yhtä kaikki... olen sattumalta koko maailmassa.» Bellow syyttää nykykirjailijoita helposta ja halvasta tavasta, millä he omaksuvat sellaisia opinkappaleita, tavasta, millä he selviävät ihmisen nykytilanteesta. Tätä asennetta ruokkii kirjallisuuskriitikkojen enemmistö, jonka uskontunnustus on lause »Kieli on minun maailmani». Trilling jatkaa, että kriitikot mitätöivät tällä asenteellaan vakavien kirjailijoiden ankaran sanoman ja terottavat kirjallisuuden lukijoille »että jos kohtaat enkelin, sinun ei missään tapauksessa pidä käydä painimaan hänen kanssaan».

Johan Helo

VAIENNETTUJA IHMISIÄ

Eilispäivän poliittista historiaamme — ensimmäinen teos, joka valottaa ns. kuutosten toimintaa ja kohtaloa. Kirjassa paljastuu yllättäviä asioita sodanaikaisten viranomaistemme ja oikeuslaitoksen toiminnasta. 150 s. 8,—/kk. 11,—

H. S. Hegner

KIINAN TIE

Tunnetun saksalaisen lehtimiehen mielenkiintoinen reportaasi Kiinan kehityksestä varteenotettavaksi suurmahdiksi. »Suomeksi ei ole olemassa mitään muuta teosta, joka olisi tähän 'Kiinan tien' vertailukelpoinen. Se on naseva, asiallinen, sujuva ja puolueeton.» (Suomen Sosialidemokraatti). 520 s. Kuvitettu. 20,—/kk. 25,—

Wolfgang Leonhard

KREML STALININ JÄLKEEN

Harvinaislaatuinen asiantuntemuksen turvin Leonhard kykenee tulkitsemaan Neuvostoliiton politiikkaa sen pienimpiä vivahteita myöten. 400 s. 17,—/kk. 22,—

Finn Friis

YHDISTYNEET KANSAKUNNAT

YK:n palveluksessa ansioituneen politiikan perusteellinen selonteko YK:n synnystä, kehityksestä ja toimintamuodoista. Forum 12. Nid 9,—

Tammi

BIOLOGISIA NÄKYMÄ

Kun tutustuu pari vuosisataa sitten eläneiden biologisten teoksiin, huomaa yllätyksekseen, miten yleinen heillä oli käsitys erityisestä elämää ylläpitävästä *elämänvoimasta*. Tuon ajan luonnontutkijoille oli itsestään selvä tosiasia, että kasveissa, eläimissä, kaikessa elollisessa luonnossa vaikuttaa harmonisoiva, kokonaistava voima, joka ohjaa elintoimintoja ja johon viime kädessä koko elollisuuden ilmiö perustuu. Elollisen olennon kokonaisuus oli heillä selkeämmin silmien edessä kuin nykypäivän tutkijoilla. Luonnontiede ei vielä ollut siinä määrin jakautunut erikoisaloihin, ettei kyvykäs yksilö olisi pystynyt suhteellisen suvereenisti liikkumaan sen eri saroilla. Yleiskuva ei ollut vielä hukkunut erillisten tietojen paljouteen.

Mutta luonnontiede kasvoi pois tästä kokonaisnäkemysten tilasta. Tietomäärä lisääntyi. Teknilliset välineet täydellistyivät. Tiedon määrän mukana kasvoi osittaistiedon arvostus. Pyrkimys kokonaiskuvaan elollisesta jäi taka-alalle. Mitattavat ominaisuudet, koko, paino ja lukumäärä, tulivat suureiksi, joilla kaikki tieto pyrittiin ilmaisemaan. Ei vain fysiikassa ja kemiassa vaan myös biologissa.

Tätä tietä pyrittiin tunkeutumaan elävän organismin salaisuuksiin. Löydettiin solu, solutuma, kromosomit ja geenit. Uskottiin, että viimein on saavutettu piste, missä elämän salaisuus piilee. Aloitettiin innokas geenien tutkimus. Ne kartoitettiin ja analysoitiin niin pitkälle kuin tutkimusvälineitten avulla oli mahdollista. Ja tietysti saatiin vastauskin elämän arvoitukseen. Aivan kysymyksen mukainen vastaus. Tietynlaiset valkuaisainemolekyylit ovat kaiken perustalla.

Tulos ei ollut odottamaton. Mitäpä muuta voi aineen analyysi antaa tulokseksi kuin ainetta? Samoin kuin vaaka ilmoittaa vain painon ja sähkömittari potentiaalieron, saatiin tässä ennalta määrätyn luontoinen vastaus. Vastausta vaille jäi kuitenkin oleellisin ongelma. Mikä on se voima, joka saa sellaisen molekyylin muodostamaan itsensä kaltaisen molekyylin? Miten on mahdollista, että geeneissä tai gee-

nien kautta vaikuttavat yhteen ne lukuisat tekijät, jotka antavat elolliselle olennolle sen lopullisen muodon?

On sanottu, että geeneissä sijaitsevat perintötekijät, jotka (suurelta osalta) määräävät millainen yksilöstä tulee. Kukaan kemisti ei pysty kuvittelemaan, miten on mahdollista, että jossakin geenissä piilevät voimat, jotka ohjaavat tarkoin yksilön kehitystä ja kykenevät täsmällisesti määrätystä järjestyksessä toteuttamaan vuosien ja vuosikymmenien kuluessa satoja ja tuhansia reaktioita siksi kunnes yksilö on saanut lopullisen muotonsa. (Näitä voimia on joskus verrattu entsyymien luontoiisiin katalyysaattoreihin.)

Mutta samaan aikaan kun perinnöllisyyden tutkijat etenivät sarallaan, tekivät kehitysfysiologit omia kokeitaan. Näissä kokeissa, Speermannin kuuluisista merisiilin munasolun kuromiskokeista lähtien, saatiin mielenkiintoisia tuloksia: on olemassa voima, joka ohjaa yksilön kehitystä harmonisoivasti, kokonaisvaltaisesti, siten, ettei kurotusta munasolusta tule kahta puoliskoa vaan kaksi täydellistä yksilöä. Tämä voima 'on läsnä' kaikkialla siellä, missä tapahtuu uuden luomista ja vanhan korvautumista. Sitä voidaan nimittää induktioaineiksi, kuten tehdään kehitysfysiologiassa, niiden aineiden mukaan, joiden kautta tuo voima vaikuttaa, tai sitä voidaan yksinkertaisesti nimittää regeneraatiokyvyksi. Se vaikuttaa niin kasveissa, eläimissä kuin ihmisissä. Se on eräessä mielessä pysyvämpi realiteetti kuin aine. Vaikka kehomme solut tiettyssä ajassa uudistuvat kokonaan, vaikka 'aine' meissä muuttuu täysin, säilytämme kuitenkin 'muotomme'. Siksi tätä voimaa on myös sanottu *muotovoiaksi*, joka antaa elolliselle olennolle sille ominaisen muodon.

Päädymme yllättävään oivallukseen. Pysyvämpi kuin aine on elollisessa olennossa muoto. Tämän tosiasian kantavuus on usein jäänyt tajuamatta.

On kuitenkin eräs ala, kokeellinen ja teoreettinen syöväntutkimus, missä nykyään jo melko yleisesti joskin hämärin käsittein puhutaan kokonaisorganismien harmonian, tasapainon merkityksestä. Tällä alueella ollaan suorastaan pakotettuja näkemään, mitä merkitsee tasapaino yksitysten solujen ja organismien kokonaisuutta säätelevän muotovoiman välillä. Missä tämä kokonaistava voima on liian heikko hallitsemaan harmonisella tavalla solujen kasvua, siellä pääsee rajoittamaton kasvuprosessi, syöpä, valloilleen. Voidaan sanoa, että tämä perusedellytys syöväntutkimuksessa jo usealla taholla aavistetaan, mutta vakiintuneille luonnontieteellisille tutkimustavoille uskollisena se kuitenkin pyrkii pysyttelemään vain 'aineen' tasolla. Sen vuoksi meillä on valtavaksi kasautunut erillistiedon määrä, mutta perimmäiset syyt pysyvät epäselvinä.

Viime vuosikymmeninä on biologian piirissä kehittynyt uusi *ekologinen* katsomustapa, joka on vähitellen muodostunut omaksi tieteenhaarakseen, ekologiaksi. Sitä voidaan sanoa opiksi siitä, miten esim. jokin eläinlaji on riippuvainen elinympäristöstään. Millainen on sen suhde maaperän laatuun, maanpinnan muodostukseen, ilmastoon, kasvistoon, toisiin eläinlajeihin, sanalla sanoen koko ympäröivään kosmokseen.

Jo lyhyenä aikana on tällä saralla saavutettu merkittäviä tuloksia. Ennen kaikkea on kokemuksen kautta opittu, miten yllättävän pitkälle ulottuva tasapaino luonnossa vallitsee ja miten turmiollista sen keinotekoinen järkyttäminen saattaa olla tietyn alueen koko eliökunnalle. Enää ei olla yhtä innokkaita kuin ennen esim. hävittämään jokin tuho-

hyönteiskanta kuljettamalla samalle alueelle toista tätä hyönteistä tuhoavaa hyönteistä tai loista.

Vaikka tässäkin on perusnäkemysenä hyväksytty oivallus kaiken elollisen kokonaisvaltaisesta jäsentymisestä toisiin ja koko ympäröivään kosmokseen, niin ollaan voimattomia, samoin kuin syöväntutkimuksen alueella, viemään tätä ajatusta loppuun saakka. Ymmärretään »Hiljaisen kevään» kirjoittavan tavoin mielettömyys, mikä vallitsee monissa vallitsevissa menetelmissä, mutta ei saada selvää otetta asiaan, vakiintuneet tieteelliset tutkimukset jättävät meidät pulaan.

Ekologista näkemystä voidaan soveltaa myös eräisiin ihmiselämän ilmiöihin. Elollisena olentona ihminen on monitahoisesti sidottu häntä ympäröivään kosmokseen. Sieltä hän saa aineet, joista hänen kehonsa rakentuu. Alkuaan ei ihmisessä ollut mitään 'vieraita' aineita, joita ei olisi tavattu luonnossa tai joita ihmiskeho ei olisi itse valmistanut. Asiantila oli sama kuin kaikkialla eliömaailmassa.

Mutta tekniikan kehittyessä on tilanne muuttunut. Me joudumme päivittäin, tahtoen tai tahtomatta, tekemisiin mainitussa mielessä luonnolle 'vieraiden' aineiden kanssa. Me hengitämme yhdisteitä, jotka ovat teollisuuden synteettisiä sivutuotteita. Me nautimme ravintoaineissa ja lääkkeissä kemiallisia valmisteita. Meille vakuutetaan, etteivät nämä aineet ole vahingollisia, koska ne eivät välittömästi saa aikaan sairauksia koe-eläimille. Ei muka ole syytä huoleen, kun jokin hyönteismyrkky pikku hiljaa kasautuu rasvakudokseemme tai jokin radioaktiivinen aine muualle elimistöömme. Sillä tiedemiehethän ovat laskeneet, kuinka paljon kutakin ainetta tarvitaan aiheuttamaan häiriöitä elimistömme toiminnoissa.

Mutta miten se on laskettu? Ei ole syytä epäillä itse laskelmien pätevyyttä, niin vahva taipumus kuin näillä raja-arvoilla onkin ollut ajan mittaan pienentyä. Mutta laskelmien perustana ovat kokeet, joiden rajoitettu merkitys on syytä nähdä. Sillä kokeet ilmaisevat vain sen, että tietyissä olosuhteissa, tietyillä koe-eläimillä, tietyissä mitatuissa toiminnoissa ei ole tapahtunut muutoksia, jotka poikkeaisivat normaaleista arvoista. Avoimeksi jää, mikä vaikutus näillä aineilla olisi toisissa olosuhteissa, toisilla koe-eläimillä, toisten toimintojen kohdalla ja toisia mittaustapoja käyttäen. Mutta vaikka tutkimuksemme käsittäisi kaikki mahdolliset toiminnot, kaikissa mahdollisissa olosuhteissa, mikä sinänsä on mahdottomuus, jää vielä ehkä tärkein selvittämättä. Mitä nämä aineet vaikuttavat ja miten ne summautuvat muitten tekijöiden kanssa elimistömme muotovoimien tasolla?

Muuan esimerkki lisääntyvistä valhe-elämyksistä, joiden kautta vieraita aineita tulee elimistöömme. Väitetään, että keinotekoiset makeutamisaineet ovat täysin vaarattomia. Mutta mitä tapahtuu kun juomme esim. lasin sakariinilla makeutettua mehua? Aistimme makean elämyksen. Elimistömme, joka on tottunut siihen, että makeaan elämykseen kuuluu hiilihydraattien, lähinnä sokerin saanti, alkaa erittää ruoansulatusnesteitään lähinnä sitä silmälläpitäen. Elimistömme toiminta lähtee käyntiin tähän suuntaan. Ja mitä elimistö saa? Nokareen sille vierasta ainetta, johon se joutuu suhtautumaan niinkuin vieraaseen aineeseen konsanaan. Ellei sitä fysiologisesti pidetä merkittävänä, on se ainakin psykologisesti orgaanisella tasolla toteutuva pettymys.

Teknillistyvässä maailmassa kasvaa valhe-elämysten määrä — eikä ainoastaan ruumiin vaan myös hengen alalla. Näyttää vahvasti siltä, ettemme pysty käyttämään teknillisiä saavutuksia järkevästi hyväksemme. Ne ryöstäytyvät kontrollimme ulkopuolelle. Maanviljelyksestä ruoanvalmistukseen, ravintoaineista lääkkeisiin, huviteollisuudesta

taide-elämään, kaikkialla näyttävät sinänsä merkittävät keksinnöt kääntyvän keksijäänsä, ihmistä, vastaan. Nykyisillä viljelymenetelmillä ryöstämme pahemmin kuin kaskenpolttajat aikoinaan voiman maasta saadaksemme suuremman sadon. Emme välitä siitä, että näillä menetelmillä saamme biologisesti ala-arvoisia tuotteita. Me kuorimme viljasta pois sen luonnolliset vitamiinit ja lisäämme siihen sitten vastaavat keinotekoiset valmisteemme. Poistamme ravinnosta suolistolle työtä antavat kuona-aineet ja joudumme sitten nauttimaan samoista kuona-aineista valmistettua ulostuslääkettä. Toimimme kuin mielettömässä kehässä: uusilla keksinnöillä joudumme torjumaan vanhojen keksintöjen tuhoisia vaikutuksia.

Sama pitää paikkansa myös henkisellä alalla. Aistimiimme kohdistuu miltei taukoamatta vaikutelmien liikatarjonta. Hengentuotteet helpossa muodossa, mainostus, liikenteen melu, taustamusiikki. Emme voi aina sulkea silmiämme ja tukkia korviamme ja paeta tätä aistivaikutelmien liikatarjontaa. Näennäiseksi pelastukseksi jää pako sisäänpäin, tylsä passiivisuus. Katselemme katsomatta, kuulemme kuuntelematta. Lopputulos on elämysmaailman köyhtyminen ja yhä väkevämpien ärsykkeiden tarve.

On korkea aika huomata kokonaisuuden arvo ja merkitys. Spesialistit keksintöineen eivät saisi tehdä puolestamme ratkaisuja, jotka määräävät elämäämme, vaan ainoastaan ehdotuksia, joita järkevästi käytämme hyväksi. Kuuluaisa paleontologi Teilhard de Chardin ilmaisi tämän totuuden seuraavasti: »Erikoistuminen lamauttaa, ylierikoistuminen vaikuttaa tuhoavasti.»

Elämme aikaa, jolloin tieteelliset ja teknilliset saavutukset tulevat välittömästi yleiseen käyttöön mutta *tieto* jää vain harvojen haltuun. Fysiikan alalla on erikoistuminen mennyt erittäin pitkälle, ala on laaja ja asiaa paljon. Tavallinen »kadun mies», vaikka on asiasta kiinnostunut, jää osattomaksi ensikäden tiedosta. Jopa fysiikan ongelmapiiri tajutaan vain hämärästi. Jokainen tietää, että olemme monella tapaa riippuvaisia tietokoneista (ainakin silloin kun kone on rikki ja saamme palkan myöhään ja käsin laskettuna), mutta informaatiotekniikan alkeitakaan emme tunne.

Tällainen tilanne vallitsee tosin kaikissa tieteissä, mutta fysiikan kohdalla se tuntuu erikoisen kohtalokkaalta. Ajatelkaamme vain miten teknillistyneessä ympäristössä elämme ja kuinka vähän voimme sitä eduksemme muuttaa. Meiltä puuttuvat sekä fysikaalinen ja teknillinen tieto että voima muutoksen toteuttamiseen. Tietämättömyys on voimattomuutta. Sosiaalisessa ympäristössämme olemme samassa tilanteessa, ehkä vieläkin avuttomampia.

Fysiikkaan, kuten kaikkiin tieteisiin, voidaan suhtautua puhtaasti tiedonomaisesti. Se on alkuperäisempi asenne ja vain se oikeuttaa kutsuaan fysiikkaa tieteeksi. Tämä asenne on kuitenkin nykyaikaiselle ihmiselle vieras, koska mielestämme kaiken tiedon on oltava kokein todistettavissa ja teknillisesti käytettävissä. Puhtaan tiedon kokeminen arvokkaaksi vaatii harrastajaltaan valppautta ettei hän liitä kohteeseensa muita kuin tiedollisia pyyteitä. Tähän perustuu suurelta osalta matematiikan viehätys. Kun tältä pohjalta lähestymme fysiikkaa maailmaa, saamme siihen uuden ymmärtävän suhteen. Silloin voimme arkipäivän ihmisinä ja siltä paikalta, jossa olemme, tarkastella ja ymmärtää ympäristöämme. Tai opiskella fysiikkaa tavoittelematta tiedon huippua, elää ja ymmärtää sitä mitä juuri tutkimme.

Se fysiikka, johon olemme koulussa tai yliopistossa tutustuneet, vaikuttaa usein vaikeasti lähestyttävältä ja jopa epätodelliselta. Kuinka moni meistä voi ymmärtää ja käyttää ajattelussaan mekaniikan peruskäsitteitä ja kuka tietää mitä on lämpö? Meidän käsitteemme saatavat olla tarkoituksenmukaisia jonkin koneen tai laitteen ymmärtämiseen, mutta todellisuuden ymmärtämiseen tyydytystä ne eivät aina anna. Klassillinen fysiikka oli tämän vuosisadan alkuun mennessä

loppuun tutkittu; mutta kuinka moni on saanut siitä elämää rikastuttavaa sisältöä? Fysiikka on elottoman maailman ilmiöiden ymmärtämistä, mutta tosiasiasa olemme etäytyneet pitkälle alkuperäisistä ilmiöistä ja käsitteemme muovautuvat vain abstraktioiden tasolla.

Nykyisellä tilanteella on pitkät historialliset juuret. Noin 1700-luvulle asti fysiikka oli vahvasti uskomusten kahleissa. Sen jälkeen alkoi voimakas kehitys ja usko aineen omiin lakeihin. Kant esitti tietokritiikkinsä ja väitti, ettei todellisuutta voi koskaan tajuta täydellisesti, vaan jokainen asia ja esine kätkee itsensä »olion sinänsä», joka määritelmänsä mukaan on tutkimaton. Tämän hyväksyivät tavallaan myös fysiikan tutkijat. He käsitelivät fysikaalista tietoa siinä hengessä, että jokainen ilmiö voidaan selittää aluksi »ensimmäisellä approksimaatiolla», sitten toisella jne, mutta ilmiöön sinänsä ei päästä koskaan käsiksi.

Saavuttaaksemme ulkomaailmaan ymmärtävän suhteen meidän on jatkettava tietoteoreettista tarkastelua ja etsittävä poispääsy kantilaisuuden umpikujasta, joka on johtanut fysikaalisen ajattelumme eräältä kannalta hedelmättömään tilaan. Helppoa se ei tule olemaan, koska olemme lujasti piintyneet käsitykseen, että fysikaalinen tieto on vain likimääräistä, approksimatiivista. Alussa esitetyt fysiikan arvot ovat varsin vähän tunnettuja. Maailma ympärillämme on meille aistiemme välityksellä annettu ja elämme siten mukana aineen ja ilmiöiden realiteetissä. Toisaalta saamme ideoiden maailmasta loogisia välttämättömyyksiä, valiomuotoisia ajatuksia, joilla me järjestämme aistimusten kaaosta tiedoksi.

Menetelmämme on yksinkertaisesti seuraava: meidän on katseltava, kuunneltava, haisteltava ja maisteltava tutkimuskohdettamme kauan ja perusteellisesti, annettava vaikutelmien kypsyä ja odotettava niiden hahmottumista. Kun vältämme liian aikaista johtopäätösten tekoa, jäävät käsitteemme eläviksi ja approksimaatiot menettävät ehkä realiteetille etäisen luonteensa. Käsitteiden muotohan jää ilmeisesti samaksi kuin ennenkin, eikä niiden selvyys kärsi, vaan ne kirkastuvat ja syntyvät uudelleen arvioinnissa.

Seuraavassa esiteltävä kirja on sellainen uudelleen arviointi. Edellinen johdanto auttaa ehkä paremmin ymmärtämään, mistä on kysymys, kun kirjoittaja puhuu teoksessaan samoista vanhoista asioista, joihin olemme jo koulussa tutustuneet. Teoksessa on kolme osaa, joista kaksi ensimmäistä, klassillista fysiikkaa käsittelevää, on valmiina ja kolmas, modernin fysiikan osa, ilmestyy piakkoin. Teos on tri Georg Ungerin »Vom Bilden physikalischer Begriffe». Kirjoittaja työskentelee Goetheanumin matemaattis-astronomisessa osastossa Sveitsissä.

Johdannon alussa kirjoittaja luonnehtii tilannetta, jossa nykyaikainen fysiikan opiskelija on. Hän on saanut koulussa peruskäsitteensä, mutta jokaisen on opintojensa aikana muokattava ne uudelleen. Vaikka enää ei opeteta, että koko fysiikan tarkoituksena on johtaa kaikki ilmiöt viimeisten rakenneosasten välisistä mekaanisista tapahtumista, hyväksytään äänettömästi kuitenkin käsitys, että inhimilliset käsitteet ovat objektiivisten suhteiden merkkejä, jotka selittävät maailmaa. Fysikaalisesti ymmärretyn ulkomaailman objektiivisuus muodostuu ongelmaksi opiskelijoille.

Nykyisessä fysiikassa ei tarkastella ilmiöitä kvalitatiivisesti vaan yritetään kuvata niitä mittayksiköillä ja luvuilla. Tarkoituksena on järjestää kuvaukset yhtenäiseksi teoriaksi.

Tämä pyrkimys johtuu historiallisesti kausaalisesta luonnonselityksestä. Kirjoittaja kertoo pienen esimerkin. Academia del Cimentossa huomattiin, että kappaleet laajenevat lämmitettäessä. Rakennettiin ensimmäiset lämpömittarit. Havaittiin paradoksi, että kuumaan veteen upotetun lämpömittarin elohopea näyttää aluksi laskevan. Myöhem-

min keksittiin selitys. Kysymys ei olekaan mittarin nesteen kokoon vetäytymisestä, vaan mittaria lämmitettäessä laajeneen ensin lasi ja lämpötila näyttää laskevan. Selitystä tarkasteltaessa havaitaan, että siihen on tarvittu useita julkilausumattomia käsitteitä. Ennen kuin lämpötilaa voi mitata, täytyy olla sen käsite. Yleensä teemme juuri päinvastoin. Ensin opimme mittaamaan ja sitten muodostamme suureen käsitteen.

Viivymme vielä esimerkissä ja katsomme mitä siinä piilee. Perusilmiönä on kappaleen laajeneminen lämmitettäessä. Lisäksi meillä on lämmöstä jonkinlainen kvantitatiivinen mielikuva siten että ajattelemme 'lämmön' kulkevan vähitellen vedestä mittarin nesteeseen ja välillä lämmittävän lasia. Lämmöllä on eräänlainen 'lähivaikutus' kun se kulkee vedestä mittariin. Huomaamme käyttäneemme seuraavanlaisia käsitteitä: lämpölaajeneminen, lämpötila, suure, lämmönjohtavuus ja jatkuvuus.

Tällaiset syyselitykset olivat arvokkaita ajattelun puhdistamisessa animistisista piirteistä ja naivista ihmiskeskisyydestä. Kirjoittajakin käyttä kyllä 'ihmiskeskisiä' käsitteitä siellä, missä ne ovat oikeutettuja.

Johdantoon sisältyy vielä eräitä huomioita mittaamisesta ja kausaaliteetin käsitteestä. Suureesta on tarkasti erotettava sen mitta. Ennen kuin voimme mitata, meidän täytyy pystyä vertaamaan. Suurejärjestelmä edellyttää ensiksi, että objektit ovat luonteeltaan lineaarisia, ja toiseksi, että niitä voidaan verrata. Suurejärjestelmän luominen vaatii luonnollisesti matematiikkaa, mutta abstraktistenkin suureiden perusmuoto on viime kädessä pituus.

Kvantiteetista voidaan kysyä: kuinka suuri ja kuinka paljon? Molemmille kvantiteetin 'puolille' on yhteistä, että ne ovat additiivisia, ja niiden erona, että edellistä voi ymmärtää reaalitylukujen avulla kun taas jälkimmäisen ymmärtämiseen riittävät luonnolliset luvut.

Kirjoittaja erottaa toisistaan ekstensiivisuudet (esim. pituus) ja intensiteettisuudet (esim. lämpötila). Hän huomauttaa, että mekaniikassa täytyy voimaakin oikeastaan pitää intensiteettisuureena. Koska intensiteettisuureita ei voi mitata millään 'kiinteällä mitalla' eikä mitauksen tarvitse noudattaa mitään tasavälistä asteikkoa, on puhdas suureen käsite ymmärrettävissä ilman niitäkin.

Eräs huomio syysuhteista. Pelkästään kausaaliteettiketjua seuraamalla ei päästä 'perimmäiseen syyn'ä; näkökulmastamme riippuu, mitä pidämme 'perimmäisenä syynä'. Olemme hississä, joka nousee tasaisella nopeudella. Mikä on syynä tasaiseen liikkeeseen? Loppujen lopuksi ihminen itse, joka on painanut nappulaa, on 'syy'. Tätä antropomorfista syykäsitteen perustaa ei saa jättää huomiotta. Voidaan kysyä, onko kausaaliteettia ollenkaan pidettävä fysikaalisena kategoriana. Tavallisesti syy- ja seuraussuhde on vaistomaisesti sijoitettu itse ilmiömaailmaan.

Saadakseen selvyyttä edelliseen kysymykseen kirjoittaja tarkastelee lähi- ja kaukovaikutusta syynä. Hän kertoo, kuinka Newtonin gravitaatiovoimasta päästiin magneettisen ja sähköisen kentän mielikuviin ja matemaattiseen formulointiin ja kuinka Maxwellin yhtälöitä ei enää ymmärretty mekaanisesti, vaan aineen ominaisuuksia ruvettiin selittämään atomien sähkömagneettisilla voimilla. Päästiin pois naiveista puoliaineellisista mielikuvista. Kirjoittaja kysyy, onko lähivaikutussuhde todella kausaalinen. Syyn tajuamme olevan aina ajallisesti ennen seurausta. Mutta esimerkiksi valosähköilmiössä aaltomielikuva ja koko syykäsititys johtavat mahdottomuuteen. Tästä kirjoittaja tulee johtopäätökseen, että lähivaikutus on kausaalista vain makrofysiikassa.

Kirjoittaja huomauttaa vielä, että teoksen tarkoituksena ei ole kehittää modernin fysiikan tietoteoriaa vaan muovata julkilausumattomista kuvitelmista vapaita fysikaalisia käsitteitä.

PUHEIDEN JA ESITELMIEN PARHAIMMISTOA

MATTI KUUSI POHJOISET RESERVIT

Oikeauskoisille henkilöille, jotka kyselemättä, keskustelematta, ikkunasta kurkistelematta tyytyvät nököttämään Paasikiven linjan perävaunussa, pohjoiset reservini ovat pelkäksi häiriöksi. Muut löytänevät kirjasta ärsykeitä myötä- tai vastaväitteisiin. Maisemat, joiden läpi suunnistamme, eivät ole yhdentekeviä. Eikä puhelu kuljettajan kanssa ole kielletty.

MATTI KUUSI

— 204 s. 10: 50/14: 50 mk.

KIRJA YHTYMÄ

SUUNNITELMATALOUDEN

POLIITTISET

VAARAT

Maisteri V. O. Veilahti on Katsauksessa n:o 2/1965 käsitellyt artikkelissa »Suunnitelmatalous, vapaus ja kansanvalta» aihetta mielestäni liian teoreettisesti. Nykyisinhan on olemassa jo hyllymetreittäin omakohtaisia muistelmia elämästä valtiojohtoisen suunnitelmatalouden maissa niin idässä ja lännessä kuin etelässä. On melko helppo pistäytyä omakohtaisesti näkemässä ja kokemassa elämää tällaisissa maissa. Koska suunnitelmatalouteen näyttää kaikkialla olennaisena piirteenä kuuluvan omien saavutusten mainostaminen, on virallisiin tietoihin, tilastoihin ja kiertokäynteihin suhtauduttava tietyllä varovaisuudella. *On varsin luonnollista, että valtiojohtoinen suunnitelmatalouteen perustuva järjestelmä pyrkii kaunistelemaan saavutuksiaan. Totuus paljastuu toisinaan vasta silloin, kun tärkeiltä paikoilta erotetaan johtajia siitä syystä, että he ovat syyllistyneet tilastojen väärennyksiin.*

Maist. Veilahti ei artikkelissaan tarkoin määrittele käsitettä suunnitelmatalous. Sitähän on varsin monta lajia alkaen yhdenmiehen diktatuurista aina liberaaliin puitetalouteen. Oletan hänen tarkoittavan melko pitkälle vietyä valtionjohtoista talousjärjestelmää, koska hän esittelee juuri sellaista vastaan kohdistettua kritiikkiä.

Nykyisen sosialistisen suunnitelmatalouden kannattajat näyttävät unohtavan, että ns. merkantilistinen talousjärjestelmä oli hyvin lähellä sellaista valtionjohtoista taloudenhoitoa, jollaista he pitävät päämääränään. Merkantilismi vallitsi voimakkaasti 1700-luvulla ja pitkälle 1800-luvulle. Meillä aina elinkeinovapautta koskevaan lainsäädäntöön saakka. Niinä aikoina jolloin kansantalous perustui melko harvalukuisiin ammatteihin kuten maatalouteen, käsityöhön, alkeelliseen teollisuuteen sekä oman maan sisäiseen kaupankäyntiin, oli suunnitelmataloudella joltisetkin edellytykset menestyä. Kuitenkin se lopulta täysin epäonnistui. Pyrkimys tuonnin rajoittamiseen suojatulleilla sekä viennin edistämiseen tukipalkkioilla lamautti kansainvälisen kaupan, mikä puolestaan tyrehytti taloudellista kasvua. Vasta maasta toiseen levinnyt talouselämän liberalisointi vapautti tuotantoelämän kahleistaan ja loi markkinoita suurtuotannolle ja maailmanlaajuiselle kaupalle. Tämä puolestaan antoi edellytykset tuotannon kohoamiselle, kansainväliselle kilpailulle, hintatason kohtuullisena säilymiselle ja elintason nousulle.

Myönnän että merkantilismin erehdyksistä elinvoimansa saanut taloudellinen liberalismi teollisen kehityksen alkuvuosina erehtyi puolestaan liian pitkälle voiton maksimoinnin suosimiseen. Tämä koitui talouselämän omaksikin vahingoksi, koska elintasominimissä elävä työväestö ei kyennyt ostamaan riittävästi teollisuuden tuotteita. Tämä johti luonnollisesti lamaan ja työttömyyteen. Samalla syntyi liberalismiin vastapainona voimakasta järjestäytymistä työväestön piirissä. Sosiaalinen lainsäädäntö on valtavasti kehittynyt teollistumisen alkuajoista

lähtien. Nykyaikana voidaan sanoa työväestön itsensä pystyvän varsin voimakkaasti määräämään omat palkkansa ja sosiaaliset etunsa. Jopa siinä määrin, että kustannustaso saattaa usein nousta teollisuudessa tuottavuutta nopeammin, mikä sosiaalisen lainsäädännön ohella vaikuttaa voimakkaasti verotukseen ja hintatasoa kohottavasti. Seurauksena saattaa näin olla markkamääräisten etujen liian voimakkaan ajamisen johdosta inflaatiota, työllisyyden heikkenemistä ja lopulta devalvaatio, joka merkitsee elintason alentamista kansainvälisen kaupan määräämälle reaaliselle tasolle. Merkitseehän devalvaatio ulkomailta tuotavan tavaran hintojen korottamista.

Väitän että sosialistinen, valtiojohtoinen suunnitelmatalous on käytännössä pyrkimystä palata merkantilistisiin järjestelyihin talouselämässä. Samaa ovat olleet myös esim. Italian fascistinen, Hitlerin kansallissosialistinen, Espanjan Francon ja Portugalin Salazarin valtionjohtoiset suunnitelmataloudet. Kaikkien niiden yhteisenä aatteena on valtion vallan korostaminen yksilön arvon kustannuksella. Yksilö on näiden aatteiden mukaan vain valtion palvelija. Valitettavasti valtio aina on varsin harvalukuisten poliitikkojen ja virkamiesten johdossa. *Silloin kun poliittinen valta, taloudellinen valta, oikeuslaitos ja useimmiten myös julkinen sana joutuvat yksiin tai suhteellisen harvalukuisiin käsiin, muodostuu niin voimakas vallankeskitys, ettei yksityisillä kansalaisilla ole loppujen lopuksi minkäänlaisia vapauksia.*

Meidän on lähdettävä siitä ilmeisestä totuudesta, että ihmiset eivät ole suinkaan mitään enkeleitä. On olemassa vallanhimoisia yksilöitä. Heitä on historian aikana esiintynyt lukemattomia — viimeisimpiä ovat olleet mm. Hitler, Mussolini ja Stalin. Heissä on tiivistynyt aikamme poliittinen ajattelu, nimenomaan valtion arvoa korostava, ihmisyksilön arvoa väheksyvä filosofia, ja pyrkimys valtionjohtoiseen suunnitelmatalouteen.

Suunnitelmatalouden kannattajat ovat ajattelussaan liian teoreettisia ja pitävät ihmisiä liian hyvinä. He kuvittelevat suunnitelmatalouden johtomiehet erehtymättömiksi, kaikkien yhteistä hyvää ajatteleviksi, pyyteettömiksi ja tieteellisesti ajatteleviksi, virheettömiksi kansalaisiksi. Toisaalta he kuvittelevat kansalaisten suuren enemmistön rationaaliseksi, poliittiselle joukkosuggestiolle immuuniksi, myöskin aina yhteistä hyvää ajavaksi. Tai ainakin he kuvittelevat suunnitelmatalouden voivan heidät sellaisiksi tehdä. Tämän kirjoittaja on paljon pessimistisempi tässä asiassa. Ihmisillä on sekä hyveitä että heikkouksia. *Mikään yhteiskunnallinen järjestelmä sinänsä ei voi heikkouksia poistaa, mutta suunnitelmatalouden toteuttaminen antaa nimenomaan häikäilemättömille, ihmisten heikkouksia hyväksikäyttävälle voimakkaalle henkilölle mahdollisuudet käyttää valtaa väärin.*

Alkuaan radikaalinen, yhteiskuntaa muuttamaan pyrkivä, valtionjohtoiseen suunnitelmatalouteen uskova poliittinen ajattelu on heti valtaan päästyään muuttunut konservatiiviseksi, omiin opinkappaleisiinsa uskovaksi, byrokraattiseksi, suvaitsemattomaksi, harvainvaltaiseksi tai diktatoriseksi. Onkin vaikeata kuvitella että hallitus, joka on laatinut esim. 5-vuotissuunnitelman talouselämän toteutettavaksi, voisi siitä luopua ennen kuin erehdykset ja virheet, jotka kehityksen myötä tulevat esille, ovat kaikkien nähtävissä. Tällöin suunnitelmien korjaaminen saattaa osoittautua vaikeaksi, jopa mahdottomaksi.

Miksi sitten valtionjohtoinen suunnitelmatalous johtaa väen väkisin diktatuuriin? Vastauksen tähän kysymykseen voi lukea esim. Milovan Djilasın kirjasta Uusi luokka. Ensiksikin valtionjohtoista suunnitelmataloutta ei voi harjoittaa muuten kuin yhden puolueen toimesta. Olisi käytännössä mahdotonta, että jossakin maassa, jossa olisi voimassa kaksipuoluejärjestelmä tai monipuoluejärjestelmä, voitaisiin talouselämää yksimielisesti suunnitella tai näitä suunnitelmia yksimielisesti

toteuttaa. Kulloinkin hallitusvastuussa oleva puolue voisi tietenkin oman hallitus kautensa ajan johtaa valtionjohtoista tai muuten vaikutusvallassaan olevaa talouselämää mielensä mukaan. Olisi kuitenkin luonnollista, että ajan mittaan saattaisi nousta hyvinkin voimakas oppositio hallituksen toimia vastaan, koska mikään hallitus ei kykenisi toimimaan kaikkien kansalaisryhmien mielen mukaisesti. Jos maassa järjestetään vapaat vaalit, menisivät hallituspuolueen hävitessä myös sen laatimat suunnitelmat mitättömiksi. *Tämän vuoksi valtionjohtoinen suunnitelmatalous on demokratian vallitessa mahdotonta.*

Valtionjohtoisen suunnitelmatalouden välttämättömänä edellytyksenä on joko yhden puolueen tai yhden kansalaisen harjoittama diktatuuri. *Vain diktatuurin vallitessa voidaan laatia taloudellisia pitkántähtäimen suunnitelmia ja myös niitä toteuttaa. Niinpä valtionjohtoisen suunnitelmatalouden maat kaikki järjestään ovat olleet joko yhden puolueen tai henkilön diktatureja.* Vai onko jokin poikkeus tästä säännöstä olemassa? Olisin kiitollinen, jos joku sellaisen löytäisi. Tarkoitin sellaista valtionjohtoisen suunnitelmatalouden maata, jossa voidaan järjestää vapaat vaalit ja jossa voi vapaasti esiintyä hallituspuolueen vastaisia oppositioryhmiä tai puolueita ja joissa voidaan vapaasti sanomalehdistössä arvostella hallitusjärjestelmää sekä käytännön toimenpiteitä. Edellytyksenä on tietenkin valtiovallasta riippumaton sanomalehdistö.

Näin on johdonmukaisen ajattelun ja käytännön kokemusten perusteella. (Omakohtaisiin kokemuksiin perustuvaa muistelmia- ym. kirjallisuutta: Wolfgang Leonhardin Vallankumous kadottaa lapsensa, saman tekijän Kreml Stalinin jälkeen; Arvo Tuomisen Sirpin ja vasaran tie, Kremlin kellot; M. Djilasin Uusi luokka, Keskusteluja Stalinin kanssa; A. Koestlerin Pimeää keskellä päivää; Alan Bullockin Hitler; W. Shirenin Kolmannen valtakunnan nousu ja häviö; George Seldesin Mussolini jne.) *Ei tarvitse todellakaan etsiä enää todistuskappaleita sen puolesta, että valtionjohtoinen suunnitelmatalous liittyy vääjäämättä yhden miehen diktatuuriin.* Heti kun jossakin maassa on voimakkaan jalansijan saanut aate, että jokin tietty puolue voi 'pelastaa maan' suunnitelmatalouden avulla, että jokaisen kansalaisen ensimmäinen velvollisuus on palvella valtiota ja suorittaa työnsä kuin muurahainen mukisematta valtiota edustavia virkamiehiä ja poliitikkoja vastaan, että kansalaiset alistuvat mielipiteittensä yhdenmukaistamiseen valtion suunnitelmien toteuttamiseksi, silloin annetaan jollekin vallanhimoiselle yksilölle edellytykset koota sekä poliittinen että taloudellinen johto omiin käsiinsä. Jokaisessa maassa — myös pienessä — on joukko henkilöitä, joilla on niin sairaalloisen voimakas usko omiin kykyihinsä, että he voivat sugeroida suuret massat uskomaan itseensä — ja kaapata vallan. Todennäköisesti vain henkisesti erittäin rajoittunut, rajattomasti itseensä uskova, epäluuloinen ja väkivaltaan luottava ihminen omaa edellytykset johtamaan suunnitelmatalouteen nojautuvaa valtiota. Vai onko valtionjohtoisella suunnitelmataloudella ollut muunlaisia johtajia? Olisin kiitollinen, jos joku voisi vaikkapa historian hämäristä kolkista etsiä toisenlaisilla luonteenomaisuuksilla varustetun suvereenin valtionjohtajan. Edellytyksenä tietenkin, että häneltä riistetään hänen omien propagandaministeriensä ja historioitsijoidensa kutoma henkilökultti.

Historiallisen kokemuksen mukaan valtionjohtoisen suunnitelmatalouden olemukseen liittyy olennaisena diktatuuri, ihmisyyksilön arvon väheneminen jopa orjan tasolle, kansalaisen valintamahdollisuuksien rajoittaminen minimiin, poliisiterrori, kiihkoisänmaallisuus, militarismi, keskitysleirijärjestelmä, sensuuri, henkilökultti, yhdensuuntaistettu propaganda valtion ja sen edustajien puolesta, tilastotietojen jatkuva väärentäminen ja kaikenlainen tosiasioiden salaileminen. *Suunnitelmatalous kykenee huippusaavutuksiin vain niillä aloilla, jotka se katsoo propagandistisesti tarkoituksenmukaisiksi.*

On hämmästyttävää todeta valtionjohtoisen suunnitelmatalouden saavan kannatusta vielä 1960-luvulla, vaikka historiallinen kehitys maailmassa Hitlerin, Stalinin ja kumpp. taantumuskautta lukuunottamatta viimeisten neljänsadan vuoden aikana on hitaasti mutta varmasti kulkenut yhä laajempaa yksilönvapautta kohden. Koko viimeksi kuluneen historiallisen ajanjakson eräänä punaisena lankana on ollut kehitys kohti liberalismia, yksinvaltaisen kuningas- tai harvainvallan väistyminen, sananvapauden lisääntyminen sekä politiikan että uskonnollisen elämän piirissä, parlamentarismin ja demokratian kehitys, sosiaalisen lainsäädännön monipuolistuminen, elintason nousu, mikä antaa edellytyksen yksityisen taloudellisen vapauden lisääntymiselle. Vain jotakin omistava ihminen voi olla vapaa valtiovallan tai muiden ihmisten holhouksesta. Valtiojohtoisen suunnitelmatalouden periaatteet pyrkivät kieltämään kaiken edellisen. Kieltäessään omistusoikeuden se kieltää samalla itsenäisen yrittämisen, ja loppujen lopuksi yksilöllisen elämänkin. Muutamista peruskielloista johtuu lukemattomia pikkukieltoja, joiden muodostamassa byrokratian verkostossa yksityinen kansalainen menettää vihdoin kaikki vapautensa muutamia harvoja 'uuteen luokkaan' kuuluvia kansalaisia lukuunottamatta. On siis hämmästyttävää, että valtionjohtoisten suunnitelmatalouksien maissa nähdään vielä 1960-luvulla jotain myönteistä, vaikka niinkin äskettäin kuin 1930-luvulla nämä maat ja niiden johtajat virhepäätelmiensä takia johtivat koko maailman sotaan. Olihan viimeisenä toiseen maailmansotaan johtavana tapahtumana, joka vastasi ensimmäiseen maailmansotaan johtaneita Sarajevon laukauksia, Hitlerin ja Stalinin välinen, muiden maiden jakamista koskeva kauppasopimus, joka osoittautui molemmille osapuolille erehdykseksi. Mitkään vapaat, demokraattiset valtiot eivät voisi tämänluontoisia, parin miehen kuvitelmiin ja oikkuihin perustuvia sopimuksia solmia. Sellaisiin kykenevät vain 'suunnitelmallisesti johdetut' diktatuurit.

Yhä pätee suuren historian kuvaajan ja kirjailijan Stefan Zweigin lause: »Valmistuessaan sotaan puhuvat sortovaltiat ennen varustautumisen päättymistä laveasti rauhasta» (Ihmiskunnan tähtihetkiä. Konstantinopolin valloitus 29. 5. 1453).

Aina voidaan selitellä ja väittää, ettei muka »todellista suunnitelmataloutta» ole missään yritettykään. Tähän on todettava, että suunnitelmatalouden mahdollisuudet olisivat olleet vielä muutamia vuosikymmeniä sitten paremmin toteutettavissa kuin nykymaailman paljon monivaihteisemmissa ja lukuisista inhimillisistä tekijöistä riippuvassa maailmantaloudessa.

Luulisin, että kaikki kuluneet fraasit valtionjohtoisen talousjärjestelmän puolesta ovat parhaiten löydettävissä Hitlerin teoksesta Mein Kampf.

Suunnitelmatalouden kuvitellut saavutukset ja hyvinvointi, joista tällaista talousmuotoa harjoittavat maat levittävät propagandajuttujaan vapaisiin maihin, ovat enimmäkseen tilastojen väärennyksiä, joita muualta ei voida päästä kontrolloimaan. Esim. kirjassaan Siperia (Karisto 1963) Eduard Calic, ranskalainen reportteri julkaisee runsaasti kauniita numeroita valtion kollektiivitiloilta, joilla hän on vierailut tai joista hän on kuullut alueen monien neuvostovaltioiden johtomiehiltä. Mutta eräässä alaviitassa (s. 123) hänen on pakko tunnustaa: »Tultuani kotiin matkaltani — 29. maaliskuuta 1961 — suuri skandaali paljastui kaikessa laajuudessaan: puolueen paikallisjohtajat erotettiin ja heitä syytettiin tuotantotilastojen väärentämisestä ja viljan, lihan, maidon ja pellavan toimitusten laiminlyömisestä uudismailta valtiolle. Yksinomaan Pavlodarin alueella oli ilmoituksiin lisätty 500.000 sentneriä viljaa. Maidon kohdalla oli väärennys satoja tonneja, karjan kohdalla tuhansia eläimiä. 22.000 tonnia siemenistä oli jätetty kylvämättä. Näin saimme jälleen

uuden todistuksen siitä, miten varovainen täytyy olla kerätessään Neuvostoliiton virallisia tilastotietoja.» Tämä lyhyt alaviitta mitätöi oikeastaan koko Calicin teoksen arvon.

Samanarvoisia ovat puheet suunnitelmatalouden maista, joissa ei tunneta käsitettä työttömyys ja nälkä. Arvo Tuominen kertoo 1930-luvun Neuvostoliitosta, jossa miljoonat ihmiset kuolivat nälkään sen takia, että maanviljelystilat suunnitelman mukaan kollektivisoitiin. Nyt on neuvostoliittolainen taloustieteilijä Jefim Manevitsh sikäläisessä »Talouselämän ongelmia»-lehdessä paljastanut, että työttömyyttä on runsaasti Neuvostoliitossa. Hän väittää, että Leningradissa ja Moskovassa 6—7 % työikäisistä on ilman työpaikkaa ja Siperiassa jopa 25 %. Jo aikaisemmin on eräässä neuvostoliittolaisessa lehdessä julkisesti käsitelty kolhoositiloilla talvisin vallitsevaa kausityöttömyyttä ja laskettu työtä vailla olevien määrän kohoavan 10 miljoonaan henkilöön. Sosialistiset talusteoriat eivät siis ole kyenneet poistamaan työttömyyttä — lukuunottamatta ehkä Stalinin aikaa, jolloin tämä asia hoidettiin työleirien avulla. Toisena keinona on ollut asevelvollisuus, jonka pituus esim. Neuvostoliitossa on kolme vuotta, erikoisalajeissa neljä vuotta. Tässä yhteydessä muistettakoon Hitlerin Saksan ns. »työvelvollisuus».

Kun Hitlerin Saksa oli mahtavimmillaan 1930-luvulla oli meilläkin paljon henkilöitä, jotka sinisilmäisinä uskoivat kaikki sieltä lähetetyt tilastot suunnitelmatalouden suurista saavutuksista. Vasta Saksan luhistumisen jälkeen päästiin katsomaan näiden kulissien taakse ja nähtiin järjestelmän koko mädännäisyys. Aivan vastaavanlainen tilanne oli nytkin suunnitelmatalouden maiden kohdalla. Me emme voi muuta kuin aavistella mitä kaikkea meiltä piilossa tapahtuu. Ranskassa paljastui aikoinaan paljon kohua herättänyt oikeusskandaali — ns. Dreyfuss-juttu — jonka ydinilmiönä oli korkea-arvoisten viranomaisten harjoittama, vääriin syytöksiin perustuva mielivalta ja siitä johtunut oikeusmurha. Väitän, että vastaavanlaiset tapaukset ovat suunnitelmatalouden maissa aivan jokapäiväinen, tuhansia, jopa satojatuhansia tai miljoonia kansalaisia vastaan kohdistuva ilmiö. Tämä byrokraattinen mielivalta on näissä maissa niin yleinen ilmiö, etteivät siihen oman maan kansalaiset eivätkä ulkopuolisetkaan enää kiinnitä edes huomiota. Se on hyväksytty tosiasiana. Jälkikäteen sitä kyllä paheksutaan (esim. Hrushtsevin puhe Stalinin harjoittamasta terrorista), *mutta koska se kuuluu olennaisena osana itse järjestelmään, sitä ei voida kokonaan poistaa.* Tämä on valtionjohtoisen suunnitelmatalouden käytäntöä ja todellisuutta, vaistämätön seuraus siitä, että poliittinen valta, taloudellinen valta, oikeuslaitos ja julkinen sana on joutunut harvojen tai yhden henkilön käsiin.

Tämä riittää valtiojohtoisen suunnitelmatalouden poliittisen olemuksen luonnehdinnaksi.

Toisaalta suunnitelmatalous voidaan osoittaa 'tieteellisiltä perusteiltaan' yhtä mahdottomaksi tai ainakin yhtä vaikeaksi kuin pitkäaikainen sään ennustaminen. *Maailmantalous ja yksityisen maan kansantalous, jotka liittyvät lukemattomin sitein toisiinsa, ovat niin monista tekijöistä riippuvaisia — matemaattisin suurein määriteltävien tekijöiden lisäksi myös lukuisista inhimillisistä, kuten muodista, uusista odottamattomista keksinnöistä ym. — että todella pätevien ennusteiden laatiminen on täysin mahdotonta.* Sellaista tietojenkäsittelykonetta, joka voisi käsitellä lukemattomia talouselämäänsä liittyviä suureita ja niiden välisiä suhteita, ei ole kehitetty — eikä tulla ilmeisesti kehittämäänäkään. Saadut tiedot kun ovat jo laskentahetkellä vanhentuneita.

Tämä osoittanee riittävän selvästi suunnitelmatalouden käytännölliseen hoitoon liittyvät ylivoimaiset ongelmat ja virhemahdollisuudet. Mutta todistaminen on toinen tehtävä.

EINO SALMELAISSELLE

I

Tärkeimmät ihmiset jäävät
yleensä ilman tärkeintä sanaa.

Ovat löytäneet, kouluttaneet.
Ovat uskoneet ihmiseen ankarasti
ilman ankaruutta
ei ole todellista hellyyttä.
Ovat löytäneet
koska etsivät elämänsä.

Ovat ottaneet ihmisen jostain

Aineen löydettyään
ovat antaneet muodon
usein julmasti
ketään — itseään —
säästämättä.

II

Hän tuli ramppiin
kuin sirkuksen sahajauhoon
joka oli tyhjä.
Oli vain hän ja hevoset
joiden hajun
hän niin hyvin tunsi.

III

Puutarhuri leikkaa ruusujaan
muuttuu ruusuksi
ja leikataan.

EI-SANKARIN HAUTA

*Lapsuuteni saastaiselta vuoteelta
ei tänne ollut pitkä matka.
Ojat, joita kaivoin olivat yhtä pitkät
ja likaiset kuin juoksuhaudatkin.
Lopullinen hautani
on kuitenkin kaikista pisin.*

PENTTI SAARIKOSKELLE

*Vapaudenhalu kiihotti sinua nuorena
ja naiset, viina
ynnä älysi tapaamat esteet
ja sinä voitit ne.*

*Ihminen elää kuitenkin
yleensä keski-ikään saakka*

me jäämme odottamaan.

OIKEUSKANSLERILLE

*Sinun on aivan turha toivoa
— kun omat lapset riitelevät
naapurin kakaroitten kanssa —
että koskaan näkisit
hyvin ansaitsemaasi
huomisen lepoa.*